
Kaffe eller te, vad föredrog Linné?

Föredrog Linné te framför kaffe, och i så fall varför?

Gustaf Troëng

Handledare: Katarina Andreasen

Carl von Linné 5p • Uppsala Universitet • April 2006

Kaffe och te på Linnés tid

Linné växte upp i en tid då kaffe och te började bli populära drycker i Europa. I en adresskalender för 1727, då Linné var 20 år gammal, står noterat 15 kaffehus i Stockholm. Ursprungligen kom kaffet från Etiopien i Afrika. Därifrån fördes det vidare till Jemen. Det var där som araberna först tillredde en kaffedryck som liknar dagens. År 1615 kom kaffet till Venedig som var först i Europa. Kaffet kom sannolikt till Sverige i början av 1700-talet från Turkiet, där Karl XII lärt känna drycken. Kaffe dracks först av societeten, men spreds snabbt till alla samhällsklasser. År 1760 använde hälften av stockholmsborna kaffe.¹⁸

Teet härstammar från Kina, där det odlades från omkring 350 e.Kr. Enligt legenden börjar teets historia redan 2737 f.Kr. med att Kinas kejsare Chen Nung satt under ett träd medan hans tjänare kokade honom vatten, då plötsligt några blad av en händelse blåste ner i vattnet. Kejsaren provade drycken och teet var fött.¹⁹ År 805 e.Kr började japanerna odla te. Den engelska kungafamiljen blev hängivna tedrickare under ett besök i Holland 1649. I England var kaffehus vanliga omkring 1660 och där kunde man senare även köpa sig te. Te gick snabbt om kaffe i popularitet - kanske med anledning av hovets förtjusning i te. I Sverige hade Ostindiska kompaniet och Carl von Linné stor betydelse för etablerandet av tedrickande.²⁰

Linnés inplanteringsförsök

Under mitten av 1700-talet vidtogts olika åtgärder i Sverige för att förhindra den stora importen av varor från fjärran länder. För att förhindra den stora utströmningen av pengar infördes straffavgifter och införselbud på te, kaffe, tobak och andra utländska varor. Men befolkningen ville inte vara utan dessa varor och restriktionerna blev ett fiasko. För att få bukt med importen av te förde Linné fram idén att odla te i Sverige, han skrev: "Låt oss skaffa Théé-trädet ifrån China hit! Här är samma jord, samma Sol, samma vatn, samma luft. Wintrarne äro nog skarpa här i Swerige; och woro det endaste som skulle skade Théé-busken."²¹

Linné gjorde slag i saken och tog hjälp av Ostindiska Kompaniet för att få hit plantor. Några år tidigare hade han dock försökt ta hjälp av sin ryska kollega Johann Georg Gmelin för att transportera plantor eller frön landvägen. Men Gmelin svarade i ett brev att det inte går. De personer han pratat med som åkt till Kina har sagt att det är omöjligt eftersom jesuiterna baktalar ryssarna.²² Jesuiterna hade vid den tiden stort

inflytande i Kina och kunde tydligen påverka vad ryssar fick och inte fick transportera därifrån.

År 1757 fick Linné dock höra att man tillförskaffat ett par teplantor (*Camelia sinensis*) som kommit med ett skepp och dessa fanns att hämta i Göteborg. Tråkigt nog så visade sig att det inte var några teplantor utan den närbesläktade *Camelia japonica*. Tre år senare (1760) gjordes nästa försök, men skeppsråttor åt upp teplantan. Efter ytterligare tre år kom skeppet Finland till Göteborg med plantor som av kaptenen såtts ombord på Linnés inrådan. Hälften av dessa plantor skickade kaptenen Carl Gustaf Ekeberg till Uppsala, men tyvärr dog dessa på vägen. Linné blir besviken och skriver ett brev till Ekeberg där han väddar om att få de resterande plantorna. Och så blir det. Kapten Ekebergs fru fick åka täckvagn upp till Uppsala med plantorna i sitt knä. Äntligen fick Linné sina teplantor. De verkade ta sig bra och blommade, men som Linné anat var Sveriges klimat för kallt, 1765 fanns bara två plantor kvar och 1781 dog slutligen den sista plantan.²³

Vad har Linné skrivit om te och kaffe?

Den första, av Linné utgivna, texten om kaffe och te var i *Örtaboken* från 1725. I denna bok beskriver han både kaffe och te som universalmedel mot allehanda krämpor och besvär. Men han varnar dock för överkonsumtion. Senare har han skrivit att te och kaffe är nya påfund som alltid dricks varmt och gör hela kroppen slapp och har inget annat gott med sig. Han har skrivit texten *Anmärkingar om Théé och Théedrickandet* (1765) om te, samt *Potus coffeae* (1761) om kaffe.

I *Örtaboken* skriver Linné: kaffe stärker magen, upplöser osmält föda, skingrar vinrus, hållar en vaken, är bra vid sjukdomar i lever och mjälte, vid katarrer i huvud, bröst, näsa, är bra vid medvetlöshet, förflamning, huvudvärk...o.s.v.²⁴

I *Potus coffeae* skriver Linné senare hur man, av för mycket kaffe, blir darrhänt och att det förtar aptiten om det intages alltför nära in på måltiden, men också att kaffe kan vara bra för dem som är dästa efter en stark måltid. Linné skrev även om en historia som en tysk resenär berättat. Då en av sultanens hästar skulle kastreras befallde sultanens hustru att hästen istället skulle behandlas med kaffe. Hon tyckte att kastrering var motbjudande och hade sett kaffets effekt på sin make. Denna historia ledde till att kaffe skämtsamt kallades "eunuckens dryck".²⁵

Om te skrivs i *Örtaboken* att det skärper sinnet, håller raseri och svindel borta, förtunnar blodet, befordrar blodcirkulationen och kan användas vid hinder i huvud, hjärna, lungor, lever, mjälte, katarrar, hosta, heshet, andnöd, astma...o.s.v.²⁶

I *Anmärkingar om Thé och Théedrickandet* berättar Linné om hur teet kom till Europa och att en professor i Köpenhamn först trodde att teplantan var detsamma som pors, en buske som växer naturligt på våra breddgrader. Linné skriver att det i te finns något skadligt som om det dricks opreparerat bryller hjärnan och gör en vimmelkantig. Därför måste tebladen rostas och teet ligga ett år innan man kan använda det.

Linné vidhåller fortfarande att te är bra mot många krämpor, men att det heta vattnet är skadligt för hela kroppen.

Han skriver att de holländska kvinnorna får ett lösare hull och blekare ansikte till följd av sitt tedrickande. Det är även i denna skrift som Linné propagerar för att ta tebusken hit till Sverige. Linné nämner de besvär som det varit att frakta teplantor med Ostindiska Kompaniets skepp, men han ser en möjlighet att låta de ryska karavanerna ta med sig tefrön och teplantor. Han påpekar att kaffe ju har "planterats in från Arabien, varför skulle man inte kunna göra samma sak med te?"²⁷

Linnés bruk av kaffe/te?

Vad man kan läsa av Carl von Linnés skrifter verkar han tycka att både te och kaffe har många positiva egenskaper, men att de även har ohälsosamma effekter på oss människor. Men hur levde då Linné? När, hur ofta och varför brukade han dessa drycker?

I *Kaffeboken* kan man läsa att hos Linné dracks kaffe i allmänhet efter middagen blandat med socker och grädde. Detta för att hjälpa till att lösa upp maten som han skriver om.

Då Linné arbetade som läkare i Stockholm hände det att han drack en liten kopp kaffe i en klunk för att motverka illamående som han fick av patienternas dåliga andedräkt.²⁸

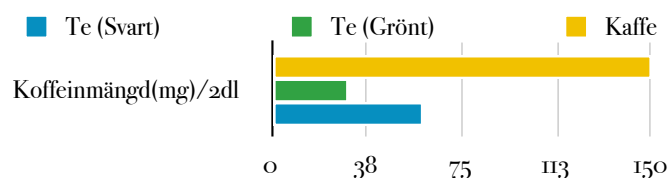
På äldre dar (1772) då Linné håller till i Hammarby skriver han i ett brev om sin hälsa: "dieten min felar intet... Jag dricker 3 tassar the varje morgon och 2 tassar kaffe hvar eftermiddag, hvilket jag nu avkortat till 1 tass."²⁹I en förteckning över Linnés husgeråd på Hammarby finns

antecknat tekoppar, tebrickor, tebord, tedosor, teskrin men endast ett fåtal kaffekoppar och en mindre kaffebricka.³⁰ I ett brev skriver Linne att han lät specialtillverka en teservis i Kina, dekorerad med *Linnea borealis*; även denna finns på Linnés Hammarby.³¹

Slutdiskussion/Kaffe & te i dagens Sverige/Hade Linné rätt?

I dagens Sverige är både kaffe och te populära drycker. Nästan alla dricker te eller kaffe varje dag - men det är kaffe som i Sverige är den populäraste drycken. Svensken dricker i genomsnitt 3,6 koppar kaffe om dagen,³² men bara 30% av svenskarna dricker minst en kopp te om dagen.³³ Ser man till världen i sin helhet är däremot te den vanligaste drycken. Det finns caféer överallt, och gott om kaffe- och tebutiker. De stora cafékedjorna Waynes och Espresso House kommer i Sverige under 2006 att etablera fler nya kaféer än någonsin.³⁴ Svenskarna är ett av världens mest kaffedrickande folk, bara finnarna dricker mera kaffe.³⁵

Fortfarande kommer nya rapporter om dryckernas positiva och negativa effekter på hälsan, men överlag så verkar Linnés slutsatser vara riktiga. Det som Linné inte kände till var vilka ämnen i kaffe och te som gav de olika symtomen. Han kände inte till de antioxidanter som finns i te och kaffe och som sägs motverka cancer. Många av de egenskaper som Linné tillskrev kaffe och te kommer från det centralstimulerande medlet koffein som upptäcktes

först 1820. Koffeinet är svagt beroendeframkallande och är inte farligt i små mängder. Men gravida ska vara försiktiga då vissa studier pekar på negativa effekter vid ett dagligt intag på över 300 mg.³⁶ Slutsatsen är att både kaffe och te är bra för kroppen om det dricks med måtta. Det är som ses av figuren ovan lättare att överdosera koffein om man dricker kaffe än om man dricker te.

Om svenskarna skulle leva efter Linnés normer borde vi dricka mindre kaffe och mera te. Tre tassar te varje morgon och en tass kaffe efter middagen är Linnés recept för god hälsa.

Notförteckning:

- ¹ Wilton, Stig (1967) , *Kaffe*. Kungl. Boktryckeriet P, A, Nordstedt & Söner, Stockholm 1967
- ² The Tea Home Page [www]. <<http://www.tea.co.uk>>25/3 2006
- ³ Wigardt, Otto, *Stora te boken*. Skogs Boktryckeri AB, Trelleborg 1992
- ⁴ Wigardt, Otto, *Stora te boken*
- ⁵ The Linnaean Correspondance Letter Lo689 [www]. Hämtat från <<http://linnaeus.cr8.net/Letters/>>
- ⁶ Blunt, Wilfrid (1971), Carl von Linné. Singapore 2002
- ⁷ von Linné, Carl(1725), Örtaboken [www]. Hämtat från <<http://www.vaxjo.se/bibliotek/ortaboken/>>2/4 2006
- ⁸ Blunt, Wilfrid (1971), Carl Linné
- ⁹ von Linné, Carl(1725), Örtaboken [www]
- ¹⁰ von Linné, Carl(1765), Anmärkningar om thée och théé-drickandet. Transkriberat av Susanna Lagerberg [www]. Hämtat från <<http://www.iv.educ.goteborg.se/ostindiska/Goteborg-1700/ostind-importen/linn%FA.htm>> 22/1 2006
- ¹¹ Elgklou, Lars (1993), Kaffe boken. Bra böcker, Höganäs 1993
- ¹² von Linné, Carl, Carl von Linnés lefnadsminnen tecknade af honom sjelf. Centraltryckeriet, Stockholm 1877
- ¹³ Tullberg, Tycho, Linnés Hammarby, Almqvist & Wiksells boktryckeri A.-B, Uppsala 1918
- ¹⁴ Blunt, Wilfrid (1971), Carl von Linné
- ¹⁵ Svensk Kaffeinformation [www]. Hämtat från <<http://www.kaffeinformation.se>>2/ 4 2006
- ¹⁶ kobbs[www]. Hämtat från <<http://www.kobbs.se>>3/4 2006
- ¹⁷ Storwall, Anna-Karin, Näringsliv24[www]. Hämtat från <<http://www.n24.se>>3/4 2006
- ¹⁸ Svensk Kaffeinformation [www]
- ¹⁹ The Coffea Science Information Centre [www]. Hämtat från <<http://www.cosic.org/>>2/4 2006